

Vier

oecumene aan de basis

in

voor gerechtigheid

Een

en vrede

Kerk en Vrede • OecuMenens • Uittocht • WRGV

Maaïke de Haardt:

over feminisme

en theologie

Kerk en Vrede 75 jaar

Inhoud

Kerk en Vrede 75 jaar

De vereniging Kerk en Vrede nodigt leden, vrienden en bondgenoten uit om op zaterdag 30 oktober naar Amsterdam te komen voor een feestelijk programma. Vier in Eén feliciteert de 75-jarige en besteedt aandacht aan een van de oprichters, ds J.B.Th. Hugenholtz, pag. 12, aan het afscheid van studietoestel Harry Zeldenrust, pag. 14, en wij laten een van de leden van de vereniging aan het woord over het perspectief van Kerk en Vrede na 2000, pag. 17

Feminisme en theologie

Maike de Haardt, sinds kort hoogleraar Feminisme en Christendom in Nijmegen, in gesprek met Vier in Eén: 'Ik ben bescheidener geworden. Universele pretenties en claims zijn nauwelijks te maken. Dat is geen zwaktebod, iets is natuurlijk ook belangrijk en waar als het niet voor de halve wereld geldt. pag. 4

En verder...

Actueel	3
In actie, <i>Dé dam en dé bank</i>	6
Interview, <i>Vrouwen voor Vrede 20 jaar</i>	7
Column, <i>Annelies Knoppers</i>	8
Over vieren, <i>20 jaar Exodus</i>	9
In verhalen, <i>Offeren aan de keizer of aan God</i>	10
Kerk en Vrede 75 jaar	12
Column, <i>Frits</i>	19
Interview, <i>Jan Nieuwenhuis over Openbaringen</i>	20
Landelijk Oecumenisch Platform	22
Basisbeweging Nederland	23
Kerk en Vrede	24
Werkverband Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede	25
Boeiende boeken	26
Agenda & Berichten	27
Gedenken, <i>Kerk en Vrede</i>	28

Vier in Eén

Eerste jaargang nr.5
oktober 1999

Vier in Eén is een samenwerkingsverband van Kerk en Vrede, OecuMenens, Uittocht en het Werkverband Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede.

Redactie

Jeannette van Andel, Karl Derksen, Dinie van 't Erve, Margreet Hogeterp, Karin Kasdorp, Leo Kuipers, Heleen Ransijn, Piet Vliegenthart, Joke Westerhof en Harry Zeldenrust.

Eindredactie

Henk Eisma
Astrid Grootenhuis
Kees Posthumus.

Redactie-adres

Kerk en Vrede, Postbus 1528,
3500 BM Utrecht.
Tel. (030) 231 66 66
(maan-, woens- en vrijdag).
Fax (030) 271 47 59.
Giro 435382 t.n.v. Kerk en Vrede,
Utrecht, o.v.v. Vier in Eén.

Abonnement

f 40,- per jaar.

Lay out en druk

Narratio, Gorinchem.

Vier in Eén verschijnt zes maal per jaar. Het volgende nummer komt in december 1999.

Wij hebben nog heel wat meer voor u in petto naast Kerk & Vrede's jubileumboek...

- binnen vijf maanden de herdruk van 'Vrouwen van Dagen' van *Sieth Delhaas*
- 'Het schip der kerk op roze golven' *Sieb Lanser* over homobevrijding en ecclesiologie
- 'Als armoede je raakt' 15 jaar bondgenootschap tussen vrouwen
- 'Te mooi om waar te zijn...' *Klaas Wigboldus* over zijn Samen op Weg, dat wél goed loopt
- leuke, spannende kinderboeken over bevrijding en rechtvaardigheid:
Ernst Knijff & Tineke van der Meer met 'De witte goudvis' (voor kinderen van 4-8 jaar);
Mies Westera-Franke met 'Droomzaadjes' (voor kinderen van 8-10 jaar) en
Pete Pronk schreef De kleine prinses (pasen en pinksteren voor 10-14 jarigen)
- geschenkboeken om te krijgen of kado te doen.

Op 30 oktober staan wij met een boekentafel op de jubileumdag, kom eens kijken!!

Voor meer informatie vraag onze Nieuwsbrief aan of kijk op internet: www.narratio.nl

Hartstocht voor de waarheid

Hugenholtz: onvermoeibaar, soms onstuimig en impulsief organisator.

Zonder zijn inzet had Kerk en Vrede niet kunnen functioneren.

Waar kwam die gedrevenheid vandaan? Herman Noordegraaf schetst zijn biografie.

**Herman
Noordegraaf**

Op 10 september 1924 zond J.B.Th. Hugenholtz, hervormd predikant te Ammerstol, een 'Open Brief aan alle predikanten, pastoors en rabbi's die in den naam van God en Christus het militarisme verdedigen en zijne geweldsmiddelen zegenen'. Hij riep daarin op om zich als voorgangers aaneen te sluiten om een groep te vormen die zich principieel tegen het militarisme verklaarden op grond van hun christelijke levensovertuiging: "Wij achten daartoe de tijd gekomen en gelooven, dat de vorming van een groep of bond van groote moreele betekenis zal kunnen zijn voor de bevordering van de vredes- en ontwapeningsgedachte in en buiten de kerken."

HEERING & BUSKES

Hugenholtz kreeg onder anderen bijval van de remonstrant G.J. Heering, hoogleraar in de theologie te Leiden, die een soortgelijk voornemen had. Zo kon op 8 oktober 1924 de oprichting plaatsvinden van de Groep van Godsdienstige Voorgangers en Gemeenteleden tegen Oorlog en oorlogstoerusting, vanaf 1926 Kerk en Vrede. In de door Heering opgestelde motie, die als beginselverklaring zou gaan functioneren, sprak de Groep uit dat zij de strijd aanbod tegen oorlog en oorlogstoerusting. Voorts riep zij "alle Christenen binnen en buiten de kerken op om in dezen strijd mee te strijden, opdat de namen van Jezus Christus en Zijn Hemelschen Vader niet meer op die gruwelijke wijze door de volkeren geschonden worden als in de jaren, die achter ons liggen, het geval is geweest."

Heering als voorzitter en Hugenholtz als secretaris zouden met later de bekende ds. J.J. Buskes tot eind jaren veertig de gezichtsbepalende figuren van Kerk en Vrede zijn. Heering was vooral de denker, die met zijn *De Zondeval van het Christendom* (1928) de theologische basis voor het streven van Kerk en Vrede legde. Hugenholtz was de onvermoeibare en soms onstuimige en impulsieve organisator. We doen anderen niet tekort als we stellen dat zonder zijn inzet Kerk en Vrede niet had kunnen functioneren. Waar kwam die gedrevenheid vandaan?

JAMMERLIJK FALEN

De wortels van Kerk en Vrede liggen in de Eerste

Wereldoorlog. Hugenholtz (1888) was toen predikant in Vledder. Zoals hij het later uitdrukte, werd hij in een idyllisch pastoraal leven opgeschrikt: "...en het was me of de bliksem in mijn ziel sloeg."

De verbijstering over de oorlog bracht bij Hugenholtz een bezinningsproces op gang over bijbel, kerk en christendom in relatie tot de vragen van oorlog en geweld. Hij zag de oorlog mede als het gevolg van het jammerlijk falen van het christendom. Dat leefde niet vanuit de principiële geweldloosheid, waarover het evangelie sprak. Het had daarentegen bewapening grotendeels kriegskloos aanvaard. Wat had het gedaan om de oorlog te voorkomen?

In het tijdens de oorlog aangroeiende antimilitaristisch verzet had Hugenholtz een werkzaam aandeel. Zo was hij onder meer betrokken bij de acties rondom het Dienstweigeringsmanifest (september 1915). Ternauwernood ontkwam hij aan een veroordeling tot gevangenisstraf. Tijdens en na de oorlog duikt hij op in allerlei bewegingen en organisaties die opkwamen tegen oorlog en bewapening. De oprichting van Kerk en Vrede lag in het verlengde daarvan.

AMMERSTOL

Hugenholtz kreeg in Ammerstol toestemming van zijn gemeente om zich naast zijn predikantschap te wijden aan de vredesarbeid. Dit, en het feit dat hij het goed kon vinden met de bevolking van het 'rooie' Ammerstol, waren de redenen voor hem om er tot zijn emeritaat in 1954 te blijven, ondanks het lage tractement. Het kantoor van Kerk en Vrede kreeg een plaats in de pastorie, werd het zenuwcentrum van de vereniging en verwierf hierdoor zelfs internationale bekendheid!

Kerk en Vrede richtte zich vooral op de kerken: daarbinnen moest getuigd worden dat in Christus' naam de eeuwenlange verbintenis tussen christendom, oorlog en bewapening verbroken moest worden. Een belangrijk middel daartoe vormde het blad Kerk en Vrede, waarvan Hugenholtz redacteur was. Andere middelen vormden het beleggen van getuigenisbijeenkomsten, de verspreiding van vlugschriften en, affiches en dergelijke. Behalve dat Hugenholtz daarvoor veel op pad was, ondernam hij met een T-ford enige malen een propagandatournee door Nederland.

Een propagandatournee door Nederland

Herman
Noordegraaf is
bestuurslid van
Kerk en Vrede.

9000 LEDEN

Dit alles bleef niet zonder vrucht: Kerk en Vrede groeide uit tot zo'n 9000 leden (onder wie 400 predikanten) en telde ruim 100 afdelingen. In de jaren dertig raakte Kerk en Vrede echter in het defensief als gevolg van het oprukkend fascisme en nationaal-socialisme.

Hugenholtz nam zelf vanaf het begin scherp stelling tegen deze demonische machten zonder zijn principiële geweldloosheidsstandpunt los te laten. Door zijn internationale contacten was hij al spoedig op de hoogte van de vervolgingen in Nazi-Duitsland. Hij organiseerde hulp aan Duitse christen-antimilitaristen, onderhield contacten met predikanten die bij de Duitse kerkstrijd waren betrokken en zette zich in voor joodse en andere vluchtelingen.

Ook tijdens de Duitse bezetting bleef de kleine kern van Kerk en Vrede vasthouden aan haar opvatting van geweldloosheid. De vereniging zelf hield officieel op te functioneren toen de Duitsers het kantoor in de pastorie sloten en verzegelden (maart 1941). Door middel van vlugschriften en rondzending-brieven probeerde het hoofdbestuur de vereniging nog enigszins te laten functioneren. Deze stukken richtten zich vooral op bemoediging van de leden en riepen op om niet te verval-len tot haat en geweldsdenken. Individueel waren leden actief in het verzet. Zo ook Hugenholtz. Wegens hulp aan joodse onderduikers werd hij opgepakt. Hij zat gevangen in Amsterdam en Vught.

ALBERT SCHWEITZER

Direct na de bevrijding zette Hugenholtz zich in voor verzoening in het klein en in het groot.

In het klein: toen tijdens de bevrijdingsfeesten NSB-ers en 'moffenmeiden' in Ammerstol werden rondgereden, sprong Hugenholtz voor de stoet en riep dat dit onchristelijk was en dat dit alles daarom moest ophouden.

In het groot: na de oprichting van Kerk en Vrede in 1946 werd Hugenholtz internationaal secretaris van de vereniging. Een van zijn hoofdactiviteiten was het leggen van contacten in Duitsland met het oog op de verzoeningsarbeid. Een nieuw aandachtspunt vormde de atoombewapening, waartegen hij vanaf het begin stelling nam en die hem onder andere in contact bracht met mensen als Albert Schweitzer. Nieuwe accenten in zijn werk vormden voorts de deelname aan de beweging voor wereldfederalisme en de aandacht voor wat toen nog heette 'de hulp aan onderontwikkelde gebieden'. Dit alles vanuit het inzicht dat voorkomen van oorlog een

rechtvaardige internationale orde vergde. Hugenholtz vervulde een belangrijke rol bij de oprichting van de Nederlandse Organisatie voor Internationale Bijstand (NOVIB) in 1956.

Conferentie van Kerk en Vrede in 1928

ZWAARDEN TOT PLOEGIJZERS

Lang bleef Hugenholtz actief, totdat het overlijden van zijn vrouw en een verslechterde gezondheidstoestand hem terug deden treden. Hij overleed, 85 jaar oud, op 25 december 1973.

Zijn vriend Buskes leidde de begrafenisdienst in het sobere kerkje van zijn geliefde Ammerstol, waar hij begraven werd. Buskes typeerde Hugenholtz als degene die de droom van Jesaja 2 en Micha 4 was blijven dromen: de droom van het vredesrijk, waarin de zwaarden tot ploegen gesmeed zullen worden.

In een radiotoespraak op 27 januari 1974 herdacht Buskes hem nog in een radiotoespraak, waarin hij onder meer zei:

"Zou tot de waarachtige navolging van Jezus niet behoren wat voor mij en voor velen het leven van deze dominee uit Ammerstol, ds. Hugenholtz, tot zo'n waardevol en voorbeeldig leven maakte: de hartstocht voor de waarheid, de radicale geloofsovertuiging, de bereidheid om zo nodig alleen tegenover de hele kerk te staan, maar dit alles vergezeld van een geestelijke bescheidenheid, die weigert eigen inzicht te verabsoluteren en de tegenstander af te schrijven en het waagt met de vrijheid, waarmee Christus ons vrijmaakt?"

'Een reserve van 10% tegenover elk -isme'

Studiesecretaris Harry Zeldenrust, boegbeeld van Kerk en Vrede, neemt op 30 oktober afscheid. Sinds 1974 is hij in dienst bij Kerk en Vrede. Daarvoor was hij, na afronding van zijn theologiestudie aan de VU, gereformeerd predikant op Schiermonnikoog, in Venlo en Uden. Ter gelegenheid van zijn afscheid hadden Herman Noordegraaf en Greetje Witte-Rang een gesprek met hem.

Greetje Witte-Rang en Herman Noordegraaf

Hoe ben je bij Kerk en Vrede terechtgekomen?

"Ik denk dat ik in 1966, toen ik predikant was op Schiermonnikoog, lid ben geworden van Kerk en Vrede, omdat het een beweging was die iets probeerde te zeggen tegen het geweld in. Ik wist toen nog niet zoveel van Kerk en Vrede af, maar ik kende de toenmalige voorzitter, Wilfried de Pree.

Toen ik predikant was in Uden, en men daar na een jaar geen fulltime predikant meer kon betalen, ben ik - naast predikant - eerst leraar geworden. Toen ik de advertentie voor de functie van studiesecretaris bij Kerk en Vrede zag, sprak me dat direct aan en ik solliciteerde. Ik dacht dat een studietaak gemakkelijker te combineren was met het gemeentewerk dan het leraarschap. Dat bleek een ernstige misrekening.

De discussie over kernwapens kwam in die tijd op en dat betekende natuurlijk heel wat in een gemeente met zoveel militairen van Volkel! Men voelde zich niet serieus genomen door mijn preken. Dat ik werkte bij Kerk en Vrede deed daar ook geen goed aan. Twee dagen per week verkeerde ik in een totaal andere wereld. Dat vond ik zelf wel leuk, maar het was een wereld die niet paste bij het leven in Uden. Het ging niet, en uiteindelijk kwam het tot een losmaking."

Hoe was die eerste tijd bij Kerk en Vrede?

"Vietnam en Zuid-Afrika waren de eerste onderwerpen waarmee ik bij Kerk en Vrede geconfronteerd werd. Hans Lourens was in die tijd bezoldigd secretaris en enkele middagen per week was er secretariële ondersteuning. Mijn opdracht bij Kerk en Vrede was vorming en toerustingswerk.

Ik begon ledenbijeenkomsten te organiseren. Later breidde zich dat uit. Bij de oprichting van het IKV had Kerk en Vrede het gevoel de boot gemist te hebben: we hadden nu juist op moeten gaan in het IKV. Maar Kerk en Vrede was bewust buiten de deur gehouden. Hoe te overleven?

Kerk en Vrede was maar een klein clubje met weinig basis. Er was geen structuur van afdelingen meer, zoals

vroeger. We vonden uiteindelijk toch de aansluiting weer door aan te knopen bij de IKV-campagne tegen de kernwapens. We hadden inmiddels dienstweigeraars kunnen aantrekken voor ondersteunend werk en de activiteiten namen enorm toe. Je kwam leden van Kerk en Vrede tegen in alle kerkelijke vredesactiviteiten. Ik gaf in die tijd veel cursussen geweldloze weerbaarheid, burgerlijke ongehoorzaamheid en dergelijke. Belangrijk was ook dat we een doorbraak kregen naar het zuiden van het land; ik voelde me altijd goed thuis in het 'Roomse' milieu."

Foto Jan Stegeman

Harry op het 70-jarig jubileum van Kerk & Vrede (staande rechts)

Hoe verliep de samenwerking binnen Kerk en Vrede?

"In het begin moest ik wennen aan de pacifistisch-vrijzinnige traditie van Kerk en Vrede: ik stond zelf niet in die traditie. Buskes kende ik natuurlijk, hij sprak me erg aan, maar de andere 'groten' van Kerk en Vrede moest ik eigenlijk nog leren kennen. Ik had immers gereformeerde leermeesters, en Vietnam en de kernwapens hadden me bij Kerk en Vrede gebracht.

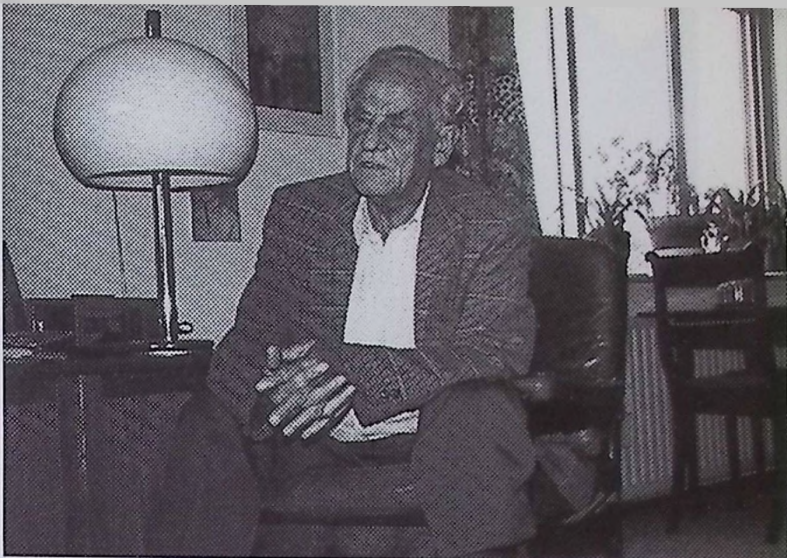
Gereformeerden keken van oudsher wat vreemd naar Kerk en Vrede, vanwege het vrijzinnig-liberale klimaat. Naar mijn idee werd er vanuit de vrijzinnig-pacifistische traditie ook vreemd naar gereformeerden gekeken, zo van 'fijn dat je er ook bij bent'. Men stond er nogal kritisch tegenover het conservatievere deel van de kerken. Door Kerk en Vrede voelde ik me echter gereformeerder dan ik vroeger ooit was. Kerk en Vrede was erg gehecht aan de hervormde traditie, aan de remonstranten en de doopsgezinden. Toch hebben gereformeerden als Herman Bavinck, Brillenburg Wurth, (S.G.) de Graaf, en later Rothuizen en Okke Jager het oorlogsvraagstuk zeer serieus genomen, misschien soms wel serieuzer dan veel pacifisten."

Wat waren onderwerpen binnen Kerk en Vrede?

"In de jaren '80 ging het over het belijden van de vrede, zoals de Reformierte Bund in de EKD (Evangelische Kirche Deutschland) dat noemde. We hadden toen sterk de indruk dat onze inbreng in het vredesdenken zou bestaan uit het aan de orde stellen van de zaak van de vrede als een zaak van het belijden. Je moet je in de samenleving open opstellen, maar je moet ook grenzen kunnen en willen aangeven die niet overschreden mogen worden.

Men verweet ons wel dat het hanteren van het begrip 'status confessionis' alleen maar leidt tot dwang en into-

foto Linda Graaf

"Hannes de Graaf heeft me sterk beïnvloed."

lerantie, maar zo hebben we dat toen nooit gedacht en gevoeld. We wilden geen mensen uitsluiten, maar wel aangeven dat er zaken zijn waar de kerk 'nee' tegen moet zeggen. We wilden daarmee ook de zaak van de kernwapens naar een ander plan tillen, door een verbinding te leggen met het beleven en geloven van mensen.

Het was een spannende tijd. Kerk en Vrede was na 1980 sterk gegroeid: met meer mensen konden we meer

onderwerpen oppakken: Latijns Amerika, geweldloosheid, ik vond het heerlijk. Je zat in een vaart en een spanning. Ik zelf was bijna iedere avond op pad en we hadden allemaal het gevoel in die dagen dat we de dingen dichterbij het beleven van mensen konden

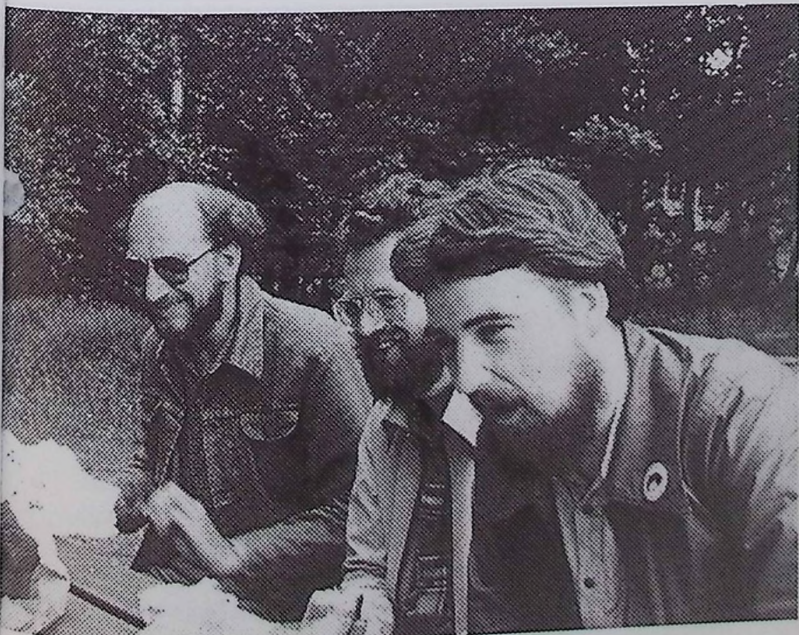
en moesten brengen. Mensen laten nadenken over hoe ze in de samenleving staan."

"Kerk en Vrede is bewust buiten de deur gehouden"

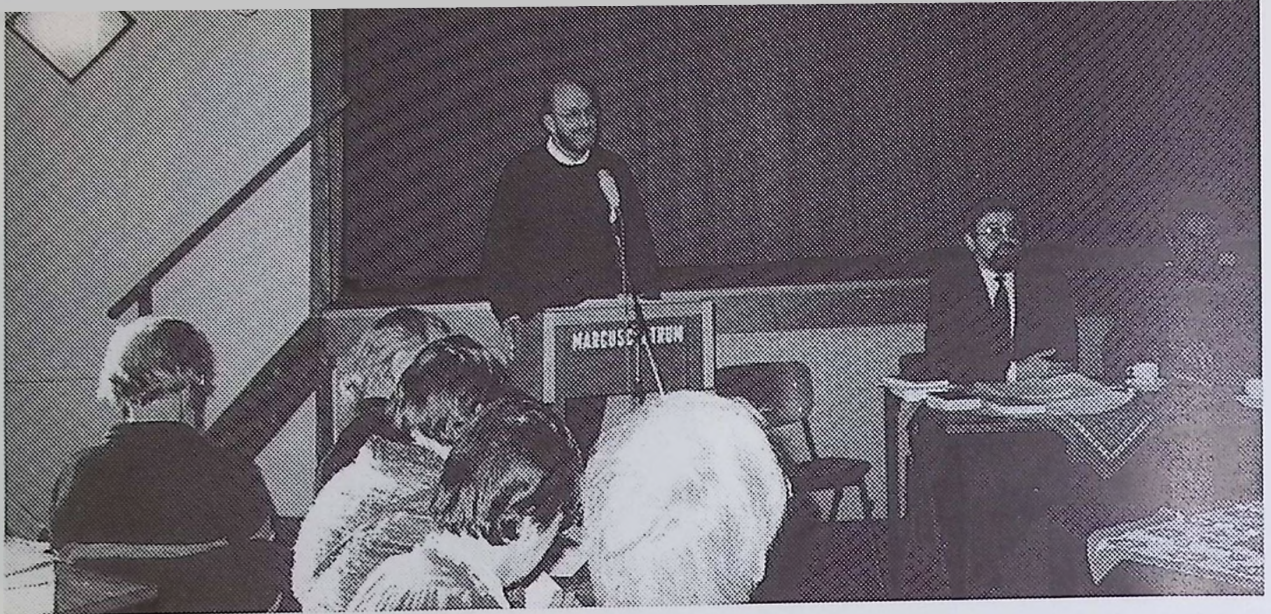
Wie inspireerden je op het terrein van de geweldloosheid?

"Wat betreft de geweldloosheid was en ben ik het meest gegrepen door André Trocmé (*De geweldloze revolutie*). Hij probeert te verwoorden wat al praktijk was geweest, namelijk het verbergen van Joden in en door het Franse dorpje Le Chambon sur Lignon, waar hij predikant was tijdens de Tweede Wereldoorlog. Trocmé was heel streng: je mag nooit onwaarheid spreken en nooit geweld gebruiken. Met die gestrengheid kan ik niet uit de voeten, maar zijn denken laat me nooit meer los.

Hannes de Graaf heeft me heel sterk beïnvloed, zeker in de eerste jaren bij Kerk en Vrede. Hij gaf me het gevoel dat ik erbij mocht horen, ook al kon ik geen 100% pacifist zijn. Ik hou altijd een reserve van 10% tegenover welk -isme dan ook, vanuit de overtuiging dat je je nergens

Harry (l) met twee stafleden tijdens een stafuitje in 1981

Studiedag 'Geloof en geweld', 30 januari 1987

aan mag verkopen, ook niet aan het pacifisme. Dat proefde ik trouwens bij Hannes ook wel, al was hij heel radicaal. Maar hij stelde altijd dat het geloof in en het vertrouwen op geweld erger is dan het geweld zelf. Buskes speelde ook een grote rol. Hij was vooral streng waar het gaat om de taak die Kerk en Vrede te vervullen had voor de kerken: 'Je bent er voor de kerk!' Hij was bang dat Kerk en Vrede zou afdwalen van de kerken. Indertijd verschenen er in het blad (toen *Militia Christi*) preekrecensies, die nogal negatief-kritisch getoonzet waren en er danig op in hakten. Buskes vond dat je zo niet met mensen om mocht gaan. Hij was zelfs op een gegeven moment zo woest, dat hij zijn lidmaatschap opzegde. Ik werd erop af gestuurd en na een gesprek besloot hij toch lid te blijven. Later is de sfeer op dit punt ook wel veranderd."

Hoe kijk je terug op je tijd bij Kerk en Vrede?

"Het ging bij Kerk en Vrede altijd om de diepere vragen en niet alleen om het aan de orde stellen van incidenten of uitwassen. Er wordt gevraagd naar oorzaken, naar het geheel van de bewapening. Er worden verbanden gelegd met economische vragen, met de Derde Wereld, omdat de lijn van de gerechtigheid in het oog gehouden moet worden.

Veel dingen waar Kerk en Vrede mee bezig was, zijn inmiddels door kerken overgenomen. Echte scheidslijnen tussen Kerk en Vrede en de kerken zijn er niet meer zo erg. Het pacifisme heeft duidelijk invloed in de kerken en speelt ook een rol in de besluitvorming. Maar het wordt minder dan vroeger verbonden met Kerk en Vrede. Wel moeten kerken ervoor zorgen dat de bezinning op vragen van vrede en geweld doorgaat, en dat daar een plaats voor blijft. In dat verband maak ik me zorgen over de SoW-kerken. De vredesthematiek wordt daarin niet meer als zelfstandig thema behandeld, zoals in de Gereformeerde Kerken wel het geval was. Het zou heel erg zijn wanneer vrijblijvendheid het kenmerk van het kerkelijk denken zou worden. Daar lijkt het nu wel op."

"Door Kerk en Vrede voelde ik mij gereformeerder dan ooit"

Welke taak zie je op dit moment voor Kerk en Vrede?

"De kerk heeft grote behoefte aan stevige bezinning, een nieuwe benadering van het vraagstuk van geweld. Binnen Kerk en Vrede wezen we altijd het geweld tussen staten af. Over politiegeweld en bevrijdend geweld liepen de meningen uiteen.

De vredesthematiek is veranderd, de oorlog tussen staten kom je minder tegen. Daarmee is, als ik het kort formuleer, de samenbindende factor verdwenen. Waar we tegenwoordig mee te maken hebben zijn vooral de dreiging van genocide en de aantasting van mensenrechten. Als je dan niet zoekt naar andere antwoorden en een nieuw ethisch paradigma om die vragen te benaderen, loop je vast. Ofwel in een geweldloosheid die niets meer is dan weerloosheid, of in een weer opvijzelen van de theorie van de rechtvaardige oorlog. Hoe ga je om met de nieuwe vragen die zich voordoen? Kenmerk van de vredesbeweging is voor mij dat je het geloof in oorlog en geweld niet aanvaardt als oplossing van problemen, maar ook niet in een soort vaag idee vervalt van 'als mensen maar lief zijn voor elkaar'. Die diepergaande bezinning heb je op dit moment hard nodig. Kerk en Vrede zou er

in samenwerking met anderen aan moeten bijdragen.

Organisaties hoeven niet eeuwig te bestaan. Kerk en Vrede is een hulporganisatie ten dienste van de kerk. Hoe meer dingen overgenomen worden, hoe blijer je daarmee moet zijn.

Binnen Kerk en Vrede ben ik zelf altijd iemand van de kerk gebleven. Daar ligt mijn eerste liefde. Kerk en Vrede is voor mij meer middel dan doel."

Wat ga je na je pensionering doen?

"Ik wil mijn opvolger niet voor de voeten lopen en zal dus geen lid blijven van de Theologische Werkgroep. Wat ik wel graag blijf doen is het bezig zijn met liturgie, bijvoorbeeld het met Pax Christi samenstellen van de Liturgiekrant voor de Vredesweek. En ik blijf preken. Ik ben altijd predikant gebleven, ook wel met het gevoel dat daar mijn roeping ligt."

Ons wagen op de weg van geweldloos verzet

'Kerk en Vrede bood wél een onderdak aan al die zaken die ik bij elkaar wilde houden: gelovig zijn, anti-militarisme, radicale maatschappijkritiek, politieke actie, kameraadschap en gezelligheid', schrijft Greetje Witte-Rang in haar verhaal over de toekomst van Kerk en Vrede.

'Aan een Kerk en Vrede zoals het de laatste jaren heeft gefunctioneerd, heb ik weinig behoefte meer.'

In een persoonlijk getint verhaal wil ik schrijven over hoe ik de toekomst van Kerk en Vrede voor me zie, mijn bijdrage aan dit jubileumnummer. Mijn betrokkenheid bij Kerk en Vrede duurt nu een kleine 25 jaar en bestond uit het lidmaatschap van de Theologische Werkgroep van Kerk en Vrede, het bijwonen van en soms meewerken aan landelijke Kerk en Vrede-bijeenkomsten, het schrijven van artikelen voor het blad en, in de eerste helft van die periode, een keur van locale activiteiten samen met andere leden van Kerk en Vrede.

KERK EN VREDE: ALS EEN THUIS

Tijdens de eerste 15 jaar heb ik herhaaldelijk gezegd dat Kerk en Vrede de enige club is waar ik me 100% thuis voelde. Ook al weet ik dat we als christenen altijd 'onderweg' geacht worden te zijn en 'nergens thuis' zoals onze

liederen dat zo mooi zeggen: een mens heeft toch af en toe een afdak nodig en een plek om te foerageren en te merken dat hij niet helemaal gek is.

Natuurlijk, de PSP was er om de politieke idealen mee te delen. Maar dat je daarbij ook nog theoloog en gelovige wilde zijn, werd en wordt daar door velen toch nog wel als een (weliswaar onschuldige) eigenaardigheid beschouwd, die nog moest afsterven.

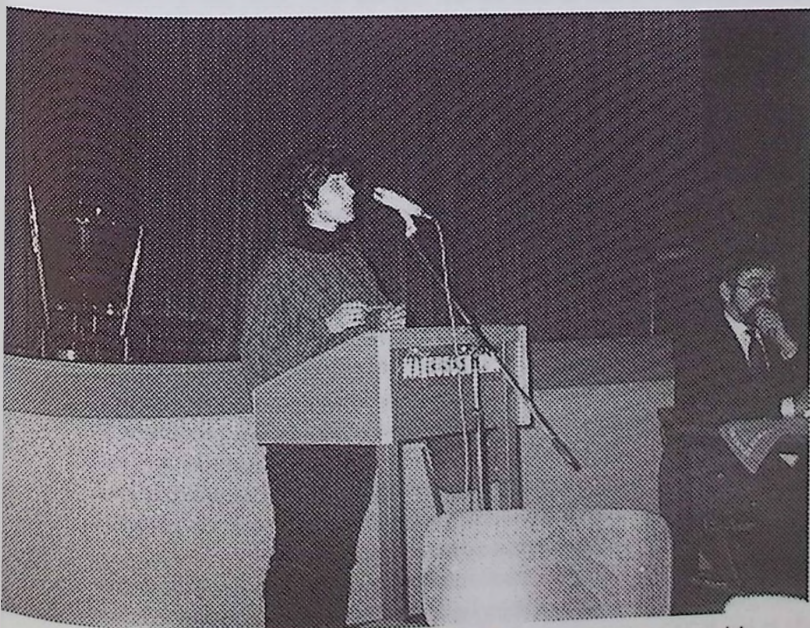
En terwijl ik weet dat ik tot in mijn genen gereformeerd ben: hoeveel mensen in mijn kerk begrepen iets van mijn politieke idealen? Niet zo heel veel. Dat bleek toen ik als studiefunctionaris voor het oorlogsvraagstuk in dienst bij de Gereformeerde Kerken was. Onder synodale leden en kerken werd een brief verspreid waarin het feit werd aangeklaagd dat ik voor de PSP kandidaat stond voor de Staten. Men viel vooral over het PSP-standpunt

inzake naaktstranden en het Koningshuis. Verschillende kerkennaden belden me om te horen of dat waar was. In mijn aanbod dat te komen toelichten, waren ze niet geïnteresseerd.

INTELLECTUELE KRITIEK

De Basisbeweging wentelde zich te zeer in de kritiek op de 'gevestigde' kerken om voor mij een blijvend alternatief te vormen. Het IKV, waarin ik actief was, bood als geheel niet die kritische blik op de maatschappij die ik van fundamenteel belang acht voor mensen die genaakt zijn door het Evangelie. In het heetst van de strijd tegen de kernwapens speelde dat gemis nog niet zo, maar later des te meer. Van Christenen voor het Socialisme was ik overtuigd - lid, maar het intellectuele klimaat

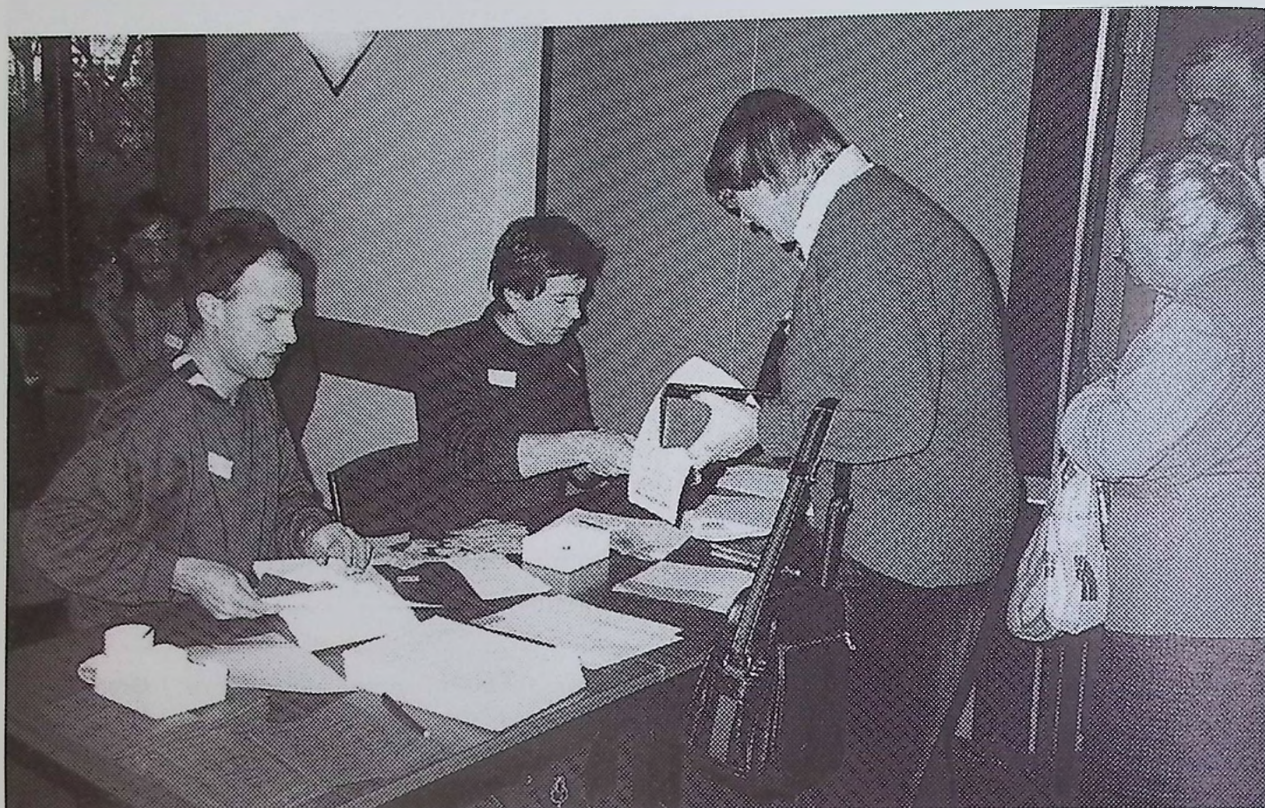
Greetje
Witte-Rang

Greetje Witte werkte mee aan de studiedag 'Geloof en geweld', 30 januari 1987

Greetje Witte-Rang is lid van de Theologische Werkgroep van Kerk en Vrede.

Toen Kerk en Vrede nog veel te bieden had (rechts Joke Roos - zie Gedenken)

was daar meestal zodanig dat ik me als jongste kind aan de avondmaaltijd voelde: ik was er wel thuis, maar begreep er vaak niet zoveel van.

Kerk en Vrede bood wél een onderdak aan al die zaken die ik bij elkaar wilde houden: gelovig zijn, anti-militarisme, radicale maatschappijkritiek, politieke actie, kameraadschap en gezelligheid. Voor een gereformeerde als ik was het een openbaring om vrolijk-gelovende doopsgezinden en remonstranten tegen te komen, én netjes geklede dames en heren die er zeer dwarse en radicale opvattingen op na hielden. Let wel: het ging en gaat me er daarbij niet in de eerste plaats om bevestigd te worden in eigen denkbeelden. Het gaat wel steeds om het herkennen van de grondhouding bereid te zijn om van anderen te leren kritisch naar jezelf en de maatschappij te kijken, En daaraan consequenties te verbinden. Op gevaar af te idealiseren: in mijn eerste jaren van lidmaatschap van Kerk en Vrede was dát het dat me met hart en ziel voor Kerk en Vrede deed kiezen.

KERK EN VREDE: NU

Het zou onzinnig zijn wanneer ik zou verwachten dat Kerk en Vrede in deze tijd dezelfde functie zou kunnen hebben (voor mij en - wellicht, op een andere manier - voor anderen) als in het verleden. De tijden veranderen, en zo ook het maatschappelijk klimaat en de cultuur. En zo ook ikzelf.

De scheidslijnen veranderden en ik bevind me met mijn ideeën tot mijn verwondering af en toe in het gezelschap van RPF-ers en GPV-ers (die ik voorheen in het ICTO tegenover me vond). En ik vind dat nog aardig ook.

Mijn kerk is minder behoudend geworden, maar daarmee tegelijk vrijblijvender en burgerlijker. En bij GroenLinks hoor ik wel thuis, maar af en toe met de nodige bevreemding.

Overal verloopt het debat anders dan vroeger. De stellingen zijn vaak minder geharnast. Ik denk dat dat niet alleen veroorzaakt wordt door het feit dat ik zelf ouder geworden ben. Ik verwacht niet meer dat Kerk en Vrede mij zoveel zou kunnen bieden als in het verleden, ook al voel ik daarover wel degelijk spijt. Maar aan de kerntaken die Kerk en Vrede heeft, moet zij vorm blijven geven.

KERK EN VREDE: STRAKS

Het geloof in (het gebruik en de mogelijkheden van) geweld is de laatste jaren sterker dan op enig moment gedurende de laatste 25 jaar. Dat geloof nam af door de komst van de kernbepanning, maar sinds die onder andere door 'de val van de muur' een minder grote rol zijn gaan spelen, lijkt de weg weer vrij voor de 'gewone' wapens.

Wanneer de media ervoor kiezen om - uit de vele situaties van onrecht in de wereld - er één prominent in beeld te brengen, klinkt al gauw de roep dat we "iets" moeten doen. Politici die begrijpen dat ze, willen ze geen kiezers verliezen, moeten tonen dat ook zij gevoelens kennen, nemen die roep over.

Maar aangezien de wetenschap van de geweldloze conflictoplossing nog steeds door maar weinigen bedreven wordt (het bedrijfsleven zit daar tenslotte ook niet op te wachten en zal daarvoor niet betalen), komt de oude

Adam weer snel boven, Geweld moet een uitweg bieden. 'Joegoslavië' toont aan dat alles wat Kerk en Vrede in het verleden heeft gezegd over de inzet van militaire middelen, heel snel vergeten of nooit werkelijk overgekomen is.

MEEWARIG-VERONTWAARDIGD

De afstand van het merendeel van de bevolking, inclusief politici, tot het begrip pacifisme is weer net zo groot als 25 jaar geleden. Zij het dat er toen principieel-afkeurend en nu overwegend meewarig-verontwaardigd over gesproken wordt. Dat het pacifisme staat voor een realistische benadering, waarover een zakelijk debat mogelijk is, lijken zelfs vroegere geestverwanten te hebben vergeten.

Militairen lijken minder in het oplossend vermogen van geweld te geloven dan veel politici. Dat toont eens te meer aan dat hier sprake is van een geloof, een overtuiging die niet gebaseerd is op een zakelijke afweging. Met als gevolg ernstige teleurstelling als dit toevormiddel niet werkt, de vijandschap toeneemt en er bovendien ook nog eens sprake is van wangedrag van soldaten. Alsof door de eeuwen heen dat niet juist altijd de kenmerken van de inzet van geweld waren.

Hier en daar is er wat discussie geweest over de principiële vragen die hier liggen. Ik heb daarin het radicale geluid van Kerk en Vrede gemist. De dwarsliggerij in

Ik mis het radicale geluid in het debat over conflictoplossing

het publieke debat waar vroeger mensen als Buskes om bekend stonden, heeft ontbroken. Maar ook het debat in de Vereniging zelf, en in het blad, heeft niet werkelijk plaatsgevonden. Het elan (de overtuiging?) ontbreekt. Natuurlijk: de vereni-

ging Kerk en Vrede dat ben ik ook zelf, en ik had initiatieven kunnen nemen, wat ik niet gedaan heb, en ook dat staat ergens voor. Maar wat ook de oorzaken waren (gebrek aan menskracht, onzekerheid, interne verdeeldheid): Kerk en Vrede heeft de afgelopen jaren niet gedaan waar de Vereniging indertijd voor is opgericht. Ik weet van meer leden dat ze daar moeite mee hebben. Om het hard te zeggen: aan een Kerk en Vrede zoals het de laatste jaren heeft gefunctioneerd, heb ik weinig behoefte meer. Alleen binnen de Theologische Werkgroep vind ik soms nog iets van wat me vroeger zo aansprak.

Als Kerk en Vrede inderdaad niet in staat is méér te doen aan het aanzwengelen van het debat dan er op dit moment gebeurt, dan denk ik dat we de vereniging beter kunnen opheffen, hoeveel pijn dat ook zal doen.

Onze samenleving echter heeft grote behoefte aan een organisatie die doet wat Kerk en Vrede zelf zegt te willen doen: "ons wagen op de weg van geweldloos verzet in dienst van gerechtigheid". We zouden dan dus direct weer een nieuw Kerk en Vrede moeten oprichten.

F r i t s

God's Wapenrok

Na zes maanden grensgevang werd Magda, omdat ze ondeporteerbaar bleek, op straat gezet. Door tussenkomst van de gevangenisdominee landde ze bij ons. De volgende dag werd er aangeboden. Een Nederlander zei dat hij voor Magda kwam. Terwijl ik haar ging zoeken, herinnerde ik mij dat het RIK was, een aardige cipier die mij in 1985 had bewaakt wegens dienstweigeren. Hij bleek nu in het grensgevang te werken en verliefd te zijn geworden op Magda! Zij was blij hem weer te zien en alles leek goed te gaan tot ze na een week of zes helemaal overstuur thuis kwam en vroeg met ons in de kapel te mogen praten. Ze vertelde dat ze in Afrika met haar rug tegen de muur zat en in de hoop op een toekomst in Europa had beloofd alles te zullen doen en te betalen wat er van haar zou worden geëist; dat er bij rituelen schaamhaar en bloed van haar was genomen en dat op ongehoorzaamheid haar straf krankzinnigheid zou zijn. In 't grensgevang had ze begrepen in de prostitutie te moeten werken en zich voorgenomen dat niet te doen maar kuis te blijven en God met heel haar liefde te dienen. Die bewuste middag had ze gevoeld dat ze gek aan het worden was; ze had met Rik de gelofte gebroken en nu beschermde God haar niet langer tegen de voodoo. Hoewel ze het direct uitmaakte, had ze het met name 's nachts spaans benauwd en Jellie heeft op haar verzoek een paar nachten samen psalmen biddend doorgebracht, haar verzekerend dat God sterker is dan de machten van het kwaad. De zestienjarige Tansu bood aan dat Magda in haar kamer mocht komen slapen en na veel vasten en gebed gaat het nu weer stukken beter; Magda spant zich zelfs met succes in om andere vrouwen uit de greep van de voodoo en de prostitutie te bevrijden! Magda is een echte 'hallelujah, praise the Lord' christen en eigenlijk ben ik daar allergisch voor, maar nu zie ik dat God's Geest op vele manieren waait en moet ik denken aan Paulus' raad aan de Efeziërs: rust u uit met God's wapenrok. Want onze strijd gaat niet tegen mensen van vlees en bloed, maar tegen de geestelijke krachten en de heersers van deze duistere wereld, tegen de geestelijke en bovenaardse machten van het kwaad". Amen & venceremos!

John

Op initiatief van J.B.Th. Hugenholtz, hervormd predikant te Ammerstol, en met steun van de remonstrantse hoogleraar in de theologie te Leiden, G.J. Heering, werd op 8 oktober 1924 een bijeenkomst belegd in Utrecht, in hotel L'Europe (op de hoek van het Vredenburg en de Lange Viestraat). De veertig aanwezigen reageerden op een Open Brief die Hugenholtz had geschreven aan dominees, pastoors en rabbijnen. Met de gruwelen van de Eerste Wereldoorlog voor ogen riep hij hen op het militarisme te bestrijden, dat nog allerminst was afgezworen, integendeel.

Aan het eind van die dag was de oprichting van Kerk en Vrede een feit. De vereniging biedt tot op de dag van vandaag onderdak aan vrouwen en mannen die zich wagen op de weg van geweldloosheid in dienst van gerechtigheid. In dit gedenken noemen wij enkelen van hen.

Kerk en Vrede

J.B.Th. Hugenholtz (1888-1973)

*Moeten wij ons als christenen
niet schamen dat het tot
zulk een oorlog kwam,
dat wij oorlogsgruwelen
hebben bedreven
en wij daaraan
onze vrijheid
te danken hebben?
(najaar 1945)*

J.J. Buskes (1899-1980)

*Men moet de gruwelen van de
Jodenvervolgung
doorleden hebben
om te beseffen dat het in
die dagen niet mogelijk was
christen-antimilitarist
te zijn zonder aanvechting
en innerlijke twijfel.*

Joke Roos (1902-1989)

*In de jaren dertig hadden we
onze vrouwenvredesgangen.
Dan gingen we met duizenden
vrouwen door de straten,
heel keurig in rijen van
vier, met een enkele witte
bloem op, volkomen zwijsend.*

Hannes de Graaf (1911-1991)

*Je kunt God niet danken voor
de bevrijding zonder de
daaraan verbonden gelofte
dat ons leven voortaan in
dienst van de vrede zal
moeten staan.*

Marry van der Werf-Vente (1925-1998)

*'Ga dan, als de zalm,
tegen de stroom in,
met alle razernij
van je woede.
Wanhoop niet, het water
zal de stenen breken.'*

(Michèle Najlis)

